

Wydział ds. Edukacji Prawnej
Ministerstwo Sprawiedliwości

Naruszenie prawa – Niezbędnik dla dzieci i młodzieży

Zagadnienia wstępne (slajd 1)	Cele przeprowadzenia lekcji: a) popularyzacja problematyki odpowiedzialności karnej dzieci i młodzieży, b) omówienie pojęć: wykroczenie, przestępstwo, zbrodnia, występki, małoletni, nieletni, c) omówienie odpowiedzi karnej nieletnich, d) omówienie praw małoletnich, e) omówienie przykładowych przestępstw, na których popełnienie narażeni są nieletni.
Przestępstwa a inne naruszenia prawa (slajd 2)	Prawo karne stanowi środek ostateczny (<i>ultima ratio</i>) w przypadku demokratycznych państw prawnych. Nie każde naruszenie obowiązującego prawa będzie regulowane prawem karnym. W wielu przypadkach wystarczające będzie skorzystanie z mechanizmów prawa cywilnego lub administracyjnego. W obrębie prawa karnego możemy wyróżnić prawo wykroczeń – dotyczące drobniejszych spraw. Natomiast przestępstwa możemy podzielić na (najcięższe) zbrodnie i (lżejsze) występki. W przeciwieństwie do spraw cywilnych i administracyjnych, podmiotami w sprawach karnych nie mogą być osoby prawne (np. gmina, spółka akcyjna), tylko fizyczne. Zatem można stwierdzić, że prawo karne dotyczy wyłącznie ludzi.
Definicja wykroczenia (slajd 3)	Definicja wykroczenia wynika z art. 1 Kodeksu wykroczeń (dalej jako: KW). Po pierwsze wykroczenie jest czynem (działaniem lub brakiem działania), który jest zabroniony przez ustawę obowiązującą

	w momencie jego popełnienia. Co więcej ustawa ta musi obowiązywać nie tylko w czasie, ale i w miejscu popełnienia danego czynu. Polska ustawa może więc ustanowić wykroczeniem wyłącznie czyn popełniony już po jej wejściu w życie, na obszarze objętym jurysdykcją Polski (co do zasady na obszarze Polski). Obowiązuje zasada Lex retro non agit (łac. Prawo nie działa wstecz). Po drugie, czyn ten musi być zawiniony. Innymi słowy osobie, która czynu się dopuściła można przypisać winę w momencie jego popełnienia. Szczegółowe przypadki mogące wyłączyć winę są opisane w Kodeksie wykroczeń. Na przykład czyn zabroniony popełniony przez osobę niepoczytalną nie będzie zawiniony, ponieważ nie można jej przypisać winy w momencie popełnienia czynu. Popełnienie wykroczenia jest zagrożone sankcją karną: nagany, grzywny od 20 zł do 5000 zł, kary ograniczenia wolności na 1 miesiąc lub kary aresztu od 5 do 30 dni. Ponadto, wykroczenie jest czynem społecznie szkodliwym. Wykazanie braku szkodliwości społecznej skutkuje brakiem odpowiedzialności karnej za wykroczenie, ze względu na niespełnienie jednego z koniecznych elementów składowych wykroczenia. Jako przykład czynu nieszkodliwego społecznie, a jednocześnie spełniającego pozostałe warunki do uznania czynu za wykroczenie można podać przejście przez ulicę na czerwonym świetle w nocy przy dobrej widoczności i całkowitym braku ruchu. Istotnym jest, że wszystkie wymienione cechy wykroczenia muszą być spełnione jednocześnie aby miało ono miejsce. Warto też zapamiętać, że wykroczenie nie jest przestępstwem. Żadne przestępstwo nie jest też wykroczeniem. Przed wyświetleniem slajdu 4 można zadać uczniom pytanie: Jak myślicie, co może stanowić wykroczenie?
Przykłady wykroczeń (slajd 4)	Wymienione na slajdzie są: a) szczucie psem (art. 108 KW), b) kradzież rzeczy ruchomej o wartości do 500 zł (art. 119 KW; uwaga - jest to tak zwany czyn przepołowiony - powyżej danej kwoty czyn staje się przestępstwem), c) przekroczenie prędkości (art. 92a KW). Inne przykłady wykroczeń: a) zakłócanie porządku (art. 51 KW), b) przechodzenie na czerwonym świetle (art. 92 KW), c) drażnienie zwierząt (art. 78 KW). Warto rozważyć z uczniami zagadnienie: czy wśród tych wykroczeń są takie, które ich zdaniem nie powinny być wykroczeniami,

	a przestępstwami.
Przykłady wykroczeń – czytamy Kodeks wykroczeń (slajd 5)	Na przykładzie dwóch wskazanych wykroczeń warto pokazać dzieciom konieczne elementy budowy przepisu karnego (określenie podmiotu, którego dany przepis dotyczy, jaka jest jego dyspozycja i jaka jest sankcja). W przypadku, gdy uczestnicy zajęć przejawiają zainteresowanie treścią Kodeksu wykroczeń, można im wyświetlić jego treść, która znajduje się na stronie internetowej: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19710120114/U/D19710114Lj.pdf i przejrzeć niektóre przepisy. W przypadku dostrzeżenia archaicznego języka użytego w Kodeksie wykroczeń, należy wyjaśnić dzieciom, że pochodzi on z lat 70. XX wieku. Temat do dyskusji: wysokość sankcji. Czy zdaniem uczestników zajęć kary za poszczególne wykroczenia są adekwatne do ich ciężaru?
Definicja przestępstwa (slajd 6)	Tak jak wykroczenie, przestępstwo może popełnić tylko człowiek. Jest to czyn (działanie lub zaniechanie), który jest zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Bezprawność to sprzeczność z ustawą karną przy braku okoliczności wyłączających odpowiedzialność karną. Chodzi o to, że sprawca popełnia czyn zagrożony odpowiedzialnością karną i żadne okoliczności nie wyłączają tej odpowiedzialności. Przestępstwo również musi być zawinione. Znaczenie zawinienia znajduje się przy opisie 3 slajdu. Ze względu na brak winy sprawcy nie będzie przestępstwem m.in.: a) czyn dokonany w stanie wyższej konieczności, b) czyn dokonany podczas obrony koniecznej, c) czyn dokonany pod przymusem nieodpartym, np. ktoś włoży innej osobie pistolet do ręki i dzięki swojej przewadze fizycznej doprowadzi tą osobę do wystrzelenia z pistoletu i zabicia człowieka. Przestępstwo to czyn o większej niż znikoma szkodliwości społecznej. Przestępstwo jest zagrożone karą ograniczenia albo pozbawienia wolności przekraczającą 1 miesiąc, karą grzywny w wymiarze powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 zł. Stawka dzienna jest to określenie mające służyć dostosowaniu dolegliwości kar za przestępstwa do możliwości finansowych skazanego.

Podział przestępstw (slajd 7)	Ze względu na wagę przestępstw, dzielimy je na zbrodnie i występki. Przestępstwa można dzielić również ze względu na: a) formę winy: - umyślne, - nieumyślne, b) podmiot przestępstwa: - powszechne, które może popełnić każdy, - indywidualne, które może popełnić tylko określona grupa podmiotów, np. tylko żołnierz może popełnić przestępstwo dezercji, c) formę oskarżenia: - publicznoskargowe, ścigane z oskarżenia publicznego, tzn. oskarżycielem jest prokurator, - prywatnoskargowe, ścigane z oskarżenia prywatnego, oskarżycielem może być pokrzywdzony, d) tryb ścigania: - ścigane z urzędu (wystarczy poinformować organ o zdarzeniu), - ścigane na wniosek, e) formę czynu: - z działania, - z zaniechania, np. nieudzielenie pomocy (art. 162 KK), f) skutek przestępstwa: - materialne (skutkowe), np. kradzież (art. 278 KK), - formalne (bezskutkowe), np. składanie fałszywych zeznań (art. 233 KK), g) typ przestępstwa: - podstawowe, - uprzywilejowane, które mają dodatkową cechę wpływającą na zmniejszenie sankcji, np. zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami (art. 148 § 4 KK), - kwalifikowane, które mają dodatkową cechę uzasadniającą surowszą sankcję, np. zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem (art. 148 § 2 KK).
Jak odróżnić zbrodnie od występków? (slajd 8)	Zbrodnie to czyn zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. Występek to czyn zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 zł, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc.
Przykłady występków (slajd 9)	Przykłady występków: • Kradzież (zabranie w celu przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej), • Rozpijanie małoletniego, • Pobicie,

	• Dezercja, • Nieumyślne spowodowanie śmierci. Ciekawostka: Na potrzeby prawa karnego ustawodawca przypisał niektórym słowom lub wyrażeniom inne znaczenie od potocznego. Dlatego w art. 115 Kodeksu karnego znajduje się słowniczek zawierający wyjaśnienia zwrotów zawartych w ustawie.
Przykłady zbrodni (słajd 10)	Przykłady zbrodni: • Zabójstwo, • Zgwałcenie dziecka, • Fałszowanie pieniędzy, • Handel ludźmi, • Wzięcie zakładnika. Zbrodnie to najpoważniejsze przestępstwa. Zbrodnię można popełnić tylko umyślnie. Występek można popełnić także nieumyślnie, jeżeli ustawa tak stanowi, np. nieumyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 § 2 KK).
Zasady wymiaru kary pozbawienia wolności – czytamy Kodeks karny (słajd 11)	Zadanie: przeczytajcie przedstawione na slajdzie artykuły z Kodeksu karnego i dokonajcie analizy, czy za zabójstwo może być wymierzona kara 20 lat pozbawienia wolności. Odpowiedź: Tak, zgodnie z kodeksem karnym kara za zabójstwo wynosi nie mniej niż 10 lat pozbawienia wolności (do lat 30) lub dożywocie.
Kazusy (słajdy 12-14)	[slajd 12] Odpowiedzialność karna za kradzież jest określona w art. 278 KK. Co do zasady kradzież podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Należy zwrócić uwagę, że „stanie na czatach” to jeden z modelowych przykładów pomocnictwa. Co do zasady za pomocnictwo sąd wymierza karę w granicach zagrożenia przewidzianego za sprawstwo, może jednak zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. [slajd 13] Odpowiedzialność karna za przekroczenie prędkości jest określona w art. 92a KW: Kto, prowadząc pojazd, nie stosuje się do ograniczenia prędkości określonego ustawą lub znakiem drogowym, podlega karze grzywny. Odpowiedzialność za podżeganie i pomocnictwo w przypadku wykroczenia zachodzi tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi.

	W art. 92a KW nie przewidziano odpowiedzialności za podżeganie, zatem Michałowi nie grozi żadna kara. Kamilowi natomiast grozi kara grzywny. Fakt, że był podżegany przez kolegę nie wpłynie w żaden sposób na jego karę. [slajd 14] Odpowiedzialność karna za ten czyn jest określona w art. 119 KW: Kto kradnie lub przywłaszcza sobie cudzą rzecz ruchomą, jeżeli jej wartość nie przekracza 500 złotych, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. Kluczowe jest stwierdzenie, czy czyn Daniela był zawiniony. Jeżeli nie był to Daniel nie poniesie odpowiedzialności karnej. W przypadku sporu, kwestię tę może rozstrzygnąć sąd.
Pojęcia małoletniego i nieletniego (slajd 15)	Małoletni to pojęcie prawa cywilnego. Oznacza osobę, która nie ukończyła 18 lat i nie zawarła związku małżeńskiego. Gdyż na skutek tych zdarzeń uzyskuje się pełnoletniość. Natomiast nieletni to pojęcie prawa karnego oznaczające osobę, której zarzuca się popełnienie czynu zabronionego. Jest to: a) osoba od 13 do 17 lat, wobec której toczy się postępowanie dotyczące czynu karalnego, b) osoba do 18 lat w postępowaniu dotyczącym demoralizacji, c) osoba do 21 lat w postępowaniu dotyczącym wykonywania wcześniej orzeczonych środków wychowawczych lub poprawczych.
Zasady odpowiedzialności karnej nieletnich (slajdy 16-18)	[slajd 16] W przypadku popełnienia czynu zabronionego przez dziecko przed ukończeniem 13 roku życia sąd stosuje tylko środki wychowawcze, tj. upomnienie, oddanie pod dozór rodzicom, opiekunom lub specjalnemu kuratorowi, albo umieszczenie w zakładzie wychowawczym. [slajd 17] Sprawa nieletniego, czyli osoby, która ukończyła 13 rok życia, ale nie ukończyła 17 roku życia w momencie popełnienia czynu karalnego, toczy się przed sądem rodzinnym na podstawie przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. W sprawie o czyn karalny sąd rodzinny może zastosować środki wychowawcze i poprawcze wymienione w art. 6 i 7 tej ustawy. [slajd 18] Po ukończeniu 17 roku życia sprawca ponosi odpowiedzialność karną. Jednakże zamiast kary sąd może zastosować środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze wobec osoby, która ukończyła 17 lat, ale nie ukończyła 18 lat w momencie popełnienia

	czynu, jeżeli popełniony czyn stanowi występki oraz okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.
Demoralizacja (slajd 19)	Przesłanką do zastosowania środków poprawczych i wychowawczych względem nieletniego, może być nie tylko popełnienie przestępstwa, ale także demoralizacja. Jest to pojęcie niedookreślone, może obejmować różne stany faktyczne, np.: • Uporczywe wagarowanie nieletniego, • Upijanie się, • Ogólnie przejawiania lekceważącego stosunku do systemu prawnego.
Małoletni jako ofiary przestępstw (slajd 20)	Warto poinstruować uczniów, aby nie bali się zgłosić faktu zostania ofiarą przestępstwa. Gdy przestępstwo miało miejsce na terenie szkoły, mogą zgłosić je nauczycielowi, w innych przypadkach niech nie boją się zgłosić tego rodzicom. Mogą także zgłosić fakt popełnienia przestępstwa bezpośrednio na Policji (w szczególności, gdyby to rodzice byli sprawcami, korzystanie z ich pośrednictwa byłoby bezcelowe). Należy uczulić także uczniów, by nie byli obojętni na krzywdę innych osób i także w przypadkach, gdy są jedynie świadkami zgłaszali popełnienie czynu zabronionego (co jest społecznym obowiązkiem). W pilnych sprawach – na przykład gdy zagrożone jest ludzkie życie, do przestępstwa doszło przed chwilą, itp. każdy może zadzwonić bezpośrednio na Policję (997) lub na numer ratunkowy (112). Należy uczulić uczniów, by nie dzwonili na wskazane wyżej numery w ramach żartu, gdyż każda niepotrzebna interwencja może opóźnić czas interwencji potrzebnej, Warto także zwrócić uwagę uczniów, że przed wyjazdem do innych krajów warto poznać numery alarmowe. Ogólny numer alarmowy w Unii Europejskiej, Rosji, Indiach i niektórych innych krajach to 112, zaś w Stanach Zjednoczonych to 911.
Przykłady przestępstw dotyczących nieletnich (slajdy 21-25)	[slajd 21] [Zapowiedź przykładów przestępstw występujących wśród nieletnich omówionych na następnych slajdach] [slajd 22] To występki polegający na rozpijaniu małoletniego poprzez dostarczenie mu napoju alkoholowego, ułatwianie jego spożycia lub nakłanianie go do spożycia takiego napoju. Podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 na podstawie art. 208 Kodeksu karnego.

Jednorazowe podanie alkoholu co do zasady nie będzie popełnieniem tego przestępstwa.

[slajd 23]

W Polsce posiadanie narkotyków, np. marihuany nawet na własny użytek stanowi przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3 na podstawie art. 62 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

W przypadku mniejszej wagi sprawcy grozi kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Natomiast w przypadku posiadania znacznej ilości narkotyków, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Należy przestrzec uczniów, że nawet jeżeli posiadanie narkotyków skończyłoby się łagodnym wyrokiem w zawieszeniu, to tracą status osób niekaranych, co może być przeszkodą do wykonywania niektórych zawodów.

Należy także uczulić uczniów, że przywiezienie do Polski legalnie zakupionych narkotyków (np. z Holandii) jest przestępstwem.

[slajd 24]

Stalking to występki polegający na uporczywym nękanii drugiej osoby, np. telefonowaniem, śledzeniem jej. Ma charakter powtarzających się zachowań, które wzbudzają w ofierze poczucie zagrożenia, poniżenia lub istotnie naruszają jej prywatność.

Na podstawie art. 190a § 1 Kodeksu karnego sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat.

Niekoniecznie musi wynikać ze złej woli (może być na przykład nękanie osoby, w której sprawca jest nieszczęśliwie zakochany). Może odbywać się przez Internet.

Należy uświadomić uczniom, by w przypadku, gdy są nękani, najpierw jasno dali znać, że nie życzą sobie kontaktu (w szczególności w przypadku, gdy widzą, że dany czyn wynika z pozytywnych przesłanek, ale oni nie chcą mieć kontaktu z drugą osobą).

Jeżeli w dalszym ciągu będą nękani powinni rozważyć kroki prawne.

Ćwiczenie: Można przeprowadzić w sali lekcyjnej scenki dotyczące tego, jak stanowczo, ale jednocześnie kulturalnie zażądać zaprzestania kontaktu – uczeń nie musi tego uzasadniać, ale może.

[slajd 25]

Pobicie należy odróżnić od bójki. W przypadku bójki mamy do czynienia z co najmniej 3 osobami, z których wszystkie są współwinne (wszystkie zgadzają się na walkę). Natomiast w przypadku pobicia mamy co najmniej dwóch napastników i co najmniej jedną ofiarę, która w pobiciu nie chce brać udziału.

Udział w bójce lub pobiciu w niektórych przypadkach grozi karą

	pozbawienia wolności do lat 5. Skutek w postaci śmierci lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu powoduje zaostrenie odpowiedzialności karnej na podstawie art. 158 Kodeksu karnego. Gdy skutkiem jest śmierć kara wynosi od lat 2 do 15 pozbawienia wolności. Należy uczulić uczniów, że bójki są niebezpieczne i nawet gdy uczestnicy nie będą używać niebezpiecznych narzędzi jest wysokie ryzyko powstania uszczerbku na zdrowiu.
Kazusy (slajdy 26-29)	[slajd 26] Kazus dotyczy przestępstwa stalkingu (art. 190a § 1 KK). Czyn ten charakteryzuje się uporczywym nękanie innej osoby i wzbudzaniem u niej uzasadnionego okolicznościami poczucia zagrożenia, poniżenia, udręczenia lub istotnego naruszenia jej prywatności. Ściganie tego przestępstwa następuje na wniosek pokrzywdzonego. Za przestępstwo stalkingu sąd może wymierzyć karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Ze względu na wymiar kary stalking jest występkiem. Zbrodnią są czyny zabronione karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. [slajd 27] Kazus dotyczy rozpijania małoletniego (208 KK). Należy wskazać dzieciom, że rozpijanie małoletniego to czynność złożona i zakłada wielość zachowań sprawcy. Owo rozpijanie jest zatem procesem, który trwa w czasie. W kazusie ze względu na regularność częstowania chłopca alkoholem, mamy do czynienia z rozpijaniem. Rozpijanie małoletniego jest występkiem. Panu Zbyszkowi grozi kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. [slajd 28] Kazus dotyczy pobicia, w następstwie którego ofiara poniosła ciężki uszczerbek na zdrowiu (art. 158 § 2 KK). Pobicie jest występkiem. Jarkowi grozi odpowiedzialność za pobicie w wymiarze kary pozbawienia wolności od 1 roku do lat 10 lat. Bartek ze względu na swój wiek będzie objęty postępowaniem w ramach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich – może pójść do zakładu poprawczego. [slajd 29] Kazus dotyczy posiadania narkotyków i handlu nimi (art. 59 i 62

	ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii). Są to występki. Waldek nie poniesie odpowiedzialności karnej, ponieważ nie ukończył 17. roku życia. Natomiast rodzicom Waldka grozi odpowiedzialność na podstawie art. 105 KW za niedopilnowanie dziecka. Za posiadanie narkotyków Mikołajowi i Małgosi grozi kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
Edukacja prawna (slajd 30)	Dziękujemy za skorzystanie z naszych materiałów! Zapraszamy do śledzenia pozostałych inicjatyw Wydziału do spraw Edukacji Prawnej Ministerstwa Sprawiedliwości. Nasza strona internetowa: https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/edukacja-prawna Nasza strona na Facebooku: https://www.facebook.com/sprawiedliwoscedukacjaprawna